

Píše Lukáš Holeček

(E*forum, 21. 11. 2024)

„Odložené výročí“ Jana Blahoslava Čapka 8. 11. 2024

Připomínání důležitých osobností nemusí mít pouze pietní a oficiální ráz, ale je vhodnou příležitostí k sebereflexi oboru, hlubšímu poznání jeho historie a inspirací k dalším výzkumným otázkám. Platí to o to více u osobností svébytně syntetizujících několik oborů, jejichž dílo a působení se ukazuje v nových kontextech i po desítkách let od jejich úmrtí. Přesvědčili se o tom také účastníci kolokvia nazvaného Odložené výročí, svolaného u příležitosti 120 let od narození literárního historika a komeniologa Jana Blahoslava Čapka (1903–1982), které se uskutečnilo 8. listopadu 2024 v Ústavu české literatury a komparatistiky Filozofické fakulty UK. Setkání se zúčastnili literární historička Libuše Heczková, literární historik Lukáš Holeček, komeniolog Martin Steiner a jako vzácní hosté také dcery J. B. Čapka, kulturoložka a indoložka Blanka Knotková-Čapková a literární vědkyně Viola Parente-Čapková.

Po úvodním slovu L. Heczkové přednesl své poznámky k tématu „J. B. Čapek a literární věda“ L. Holeček, který zrekapituloval Čapkovo působení na FF UK a okolnosti, které jej provázely. Nejprve připomněl Seminář k 100. výročí J. B. Čapka, uskutečněný 15. listopadu 2003 na Evangelické teologické fakultě UK, jehož se účastnilo několik desítek přednášejících, a to i z řad pamětníků a Čapkových spolupracovníků. Následně vydaný jubilejní sborník (2004) velmi plasticky a s pietou reflektoval Čapkův život a dílo, přesto však ponechal některé otázky nezodpovězené, zejména pokud jde o Čapkovu pozici v meziválečné a poválečné literární vědě a kritice. Edice vybraných statí J. B. Čapka *Literární studie* (2021, ed. L. Holeček) vznikla s cílem vymezit Čapkovu pozici v meziválečné literárněkritické rozpravě a představit esenci Čapkovy uvažování o české literární historii. Čapek se v meziválečném období jako jeden z předních kritiků mladé generace vztahoval k dílu T. G. Masaryka a promýšlel obsah pojmu tradice – odtud jeho důraz na noetickou funkci literárního díla a jeho duchovní náplň (u Čapka spojenou s reformační tradicí a spiritualitou).

Čapek začal na FF UK působit v roce 1934 poté, co obhájil habilitační spis *Československá literatura toleranční 1781–1861*. Na fakultu nastoupil s očekáváním, že se ujme svého předmětu, ale jelikož obor starší české literatury byl na katedře personálně zajištěn (M. Hýsek, A. Pražák, F. Kleinschnitzová), byly mu přiděleny přednášky o současné „československé“ poezii a próze. V prosinci 1945 byl jmenován řádným profesorem české literatury. Tři poválečné roky Čapkovi přinesly řadu příležitostí, na fakultě založil a vedl studenty oblíbený Československý kroužek, rozvíjející vzájemné poznávání obou zemí, založil a redakčně vedl časopis *Slovesná*

věda (vycházel 1947–1952), inicioval edici *Sloupové pamětní* v nakladatelství Jan Laichter, působil v Literárněhistorické společnosti, která tehdy s Pražským lingvistickým kroužkem tvořila dvě hlavní ohniska české literární vědy. Čapek se jako žák Jana Jakubce snažil rozvíjet ideografický přístup k literárnímu dílu, avšak možné metodologické debaty se strukturalismem, jež by bezpochyby měly pro českou literární vědu zajímavý přínos, už mu z politických důvodů nebylo umožněno rozvinout.

Jak Čapek vnímal překotné politické události spojené s komunistickým převzetím moci, víme jen zprostředkovaně, např. z jeho dopisu Josefu Bramborovi z listopadu 1948 (uložen v LA PNP), ve kterém se Čapek ohrazoval proti manipulativním způsobům vedení veřejné debaty v tisku a absenci kritického myšlení. Další události jen potvrdily Čapkovy postoje – po roce 1949 byly omezeny jeho univerzitní přednášky na témata o starší české literatuře, o deset let později z katedry nuceně odešel, jeho práce byly ignorovány, jak si na to stěžoval Bramborovi v dopisu z prosince 1963: „Co mám říkat k 2. a 3. dílu *Dějiny české literatury* v ÚČL, kde veškerá má práce z literatury obrozenské a XIX. století je koniášovsky umlčena? (V 1. díle byli přece jen slušnější.) Podobně v nedávno vyšlém *Výboru z české literatury husitské* umlčeli všechny mé práce – a dokonce si objednali od Stiebitze i nový překlad úryvku z *Carmen* Vavřince z Březové, ač můj překlad probíralo a hodnotilo několik přísných klasických filologů. Etc. Etc.“ Ani jeho návrat na filozofickou fakultu a krátké působení mezi lety 1968 a 1971 už na marginalizaci jeho jména mnoho nezměnilo. Holeček na závěr svého příspěvku připomněl Čapkovu stať *Retrospektiva a prospektiva* publikovanou v *Plameni* (1968, č. 10), která zachycuje podstatu Čapkova přístupu k českým dějinám, jeho setrvalé připomínání osobností, jako byl Emanuel Rádl nebo Albert Pražák, jež stále představují výzvu i pro současné badatele. Přesvědčení o nedokončenosti „národního obrození“ jako stálého dějinného úkolu pro český národ se Čapek nevzdal ani v diskuzích s mladou generací, zastoupenou například Petrem Pithartem, s nímž se sešel později v samizdatovém *Masarykově sborníku* (1980).

S dalším diskuzním příspěvkem vystoupila L. Heczková, která referovala o stopách J. B. Čapka v archivních fondech Archivu UK. Zachované prameny svědčí o tom, že J. B. Čapek i po nuceném odchodu z FF UK (v roce 1959 byl delegován do Památníku národního písemnictví, od roku 1964 pracoval v Ústavu pro dějiny Karlovy univerzity) v úředních dokumentech stále figuroval jako zaměstnanec FF. Dle svědectví rodiny byl J. B. Čapek ve druhé polovině padesátých let 20. století opakovaně vyslýchán policejními orgány, režim se nicméně nakonec spokojil s tím, že omezil jeho vliv a komunikační dosah. Badatelskou výzvou je možnost objasnit pozadí Čapkova plánovaného angažmá na katedře slavistiky na newyorské Columbia University, kam byl na nabídku amerického slavisty Clarence Manninga doporučen 20. února 1939, nicméně věc se z pochopitelných důvodů nepodařilo zrealizovat.

V době omezených publikačních možností se Čapek intenzivněji zaměřil na studium díla Jana Amose Komenského. Jeho význam pro českou kmenologii připomněl Martin Steiner, který ostatně patří k pamětníkům, již se s J. B. Čapkem i s jeho ženou, kmenoložkou Dagmar Čapkovou, měli možnost osobně setkat. Steiner zejména

připomněl Čapkovu roli ve vydávání Komenského spisů (prvním svazkem výše zmíněné edice *Sloupové pamětní* byl výběr z Komenského korespondence v překladech B. Ryby) a jeho účast na pravidelných komeniologických kolokviích v Uherském Brodu. Komeniologie se za komunistického režimu musela vyrovnávat s tendencí potlačovat náboženský rozměr Komenského díla. Tomu výrazně odporoval Čapkův badatelský zájem o rané české spisy Komenského (*Truchlivého, Labyrint světa a ráj srdce* a další), jež lze jen těžko interpretovat bez ohledu na jejich náboženskou stránku. Komenský se v nich ve vnitřních osobních rozmluvách vyrovnává s tragikou pobělohorských časů, proto je také Čapek nazval dialogy duše (dialogi animae). Dalším Čapkovým komeniologickým tématem byl Komenského demokratismus, jež spatřoval zejména v zaměření Komenského všenápravných koncepcí bez rozdílů na všechny lidi nebo na jeho kritiku nežádoucích společenských jevů, při níž nešetřil ani šlechtu a duchovenstvo své církve. Usilovně se Čapek vyrovnával s otázkou, zda byl, nebo nebyl Komenský autorem barokním: sám zastával v této otázce stanovisko negativní (třebaže připouštěl, že se v Komenského díle určité, nikoli časté barokní prvky najdou) a pro zařazení Komenského literární a myslitelské osobnosti razil termín reformační humanismus. Zdá se však, že po odchodu Čapkovy generace přestalo toto téma být pokládáno za klíčové.

V následné diskuzi se zvažovala otázka, zda Čapkovo pojetí tradice mohlo vyrůst i v dialogu s katolicky zaměřenými publicisty a literáty okolo časopisů *Tvar*, *Akord* či *Řád*. Navzdory společným motivacím v promyšlení tradice a tradicionalismu však žádné prameny nesvědčí o tom, že by byla na obou stranách vůle takový dialog vést – doloženy jsou pouze polemiky. Zdá se, že konfesní a ideové bariéry (Čapkovo masarykovství) byly v té době příliš vyhocené. Mezi výzvy proto patří i zhodnocení Čapkových prací ze starší české literatury a husitologie, kde se jeho poctivá badatelská práce musela vyrovnávat s ideologickými deformacemi národní minulosti ze strany oficiální historiografie.

Dále se debata stočila k okolnostem působení J. B. Čapka za komunistického režimu, v němž se odrážel specifický přístup komunistů k Českobratrské církvi evangelické. Tato dilemata zosobňoval teolog J. L. Hromádka (k němuž měl Čapek problematický poměr), udržující s režimem vstřícné vztahy. Do značné míry se o této kapitole uvnitř církve stále vedou diskuze. Sám Čapek udržoval styky s některými osobnostmi z evangelického disentu, filozofkou a teoložkou Boženou Komárkovou (signatářkou Charty 77) a teologem a evangelickým farářem Janem Šimsou.

Čapek si udržoval nezávislost a v soukromých rozhovorech se nevyhýbal kritice pokrytectví v církevních kruzích – obě dcery na něho vzpomínají jako na zapáleného diskutéra. Působení J. B. Čapka na FF UK se neodehrávalo za podmínek, jež by umožňovaly vygenerovat skupinu jeho „žáků“ (viz dílčí vzpomínky jeho studentů v jubilejním sborníku /2004/ a v knize *Tato fakulta bude rudá!* /2009/). Někteří bývalí studenti se k němu však setrvalě hlásili: psycholog Zdeněk Matějček, který původně studoval českou literaturu, literární historik a knihovník Evžen Lukeš, literární historik Luděk Šmíd a komenioložka a polonistka Marta Bečková. U Čapkových se také

objevoval rusista Miroslav Drozda a filozof Milan Machovec. Čapek přednášel též na bytových seminářích, které se konaly v jeho bytě na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let. Nejen tyto nové personální souvislosti, ale i případné předání písemné pozůstalosti J. B. Čapka do LA PNP jsou bezpochyby příslibem, že další bílá místa na mapě bohemistiky a kmenologie budou zaplňována.

www.ipsl.cz